

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Stadsplanering utifrån medborgarnas röster

Maja Olofsson

Självständigt arbete • 15 hp
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2017

Stadsplanering utifrån medborgarnas röster

Urban planning based on citizens' voices

Maja Olofsson

Handledare: Helena Mellqvist, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Thomas Randrup, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0649

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2017

Omslagsbild: Maja Olofsson

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Bildtext: Skatepark på en ödetomt i Malmö, ett exempel på ett medborgarinitiativ

Nyckelord: Medborgarmedverkan, Medborgarinitiativ, Medborgardialog, Delaktighet, Park Fiction, Rosens röda matta, Ungdomsgård Vesterbro, Kolonilott Sankt Knut

Sammandrag

Det är planerare och politiker som påverkar hur det offentliga rummet ska gestaltas. Samtidigt verkar stadens invånare ha ett intresse av att påverka sin närmiljö genom egna initiativ.

Platser som står oanvända fylls av guerilla-odlingar, skateramper, tillfälliga boplatser, urban knitting och graffiti.

Medborgardeltagandets roll i samhällsplaneringen har förändrats över tid. Från ett kollektivt samhälle i mitten av 1900-talet där folkvalda politiker förde medborgares talan till ett individsamhälle där medborgare själva allt oftare tar plats i beslutsprocesser (Khakee, 2006, s. 17–18). Idag är det inskrivet i Plan- och bygglagen att kommuner ska samråda med medborgarna om detalj- och översiktsplan och Landskapskonventionen syftar till att stärka allmänhetens delaktighet rörande landsbygd och stad (Boverket, 2017a; Riksantikvarieämbetet, 2016).

Utifrån uppsatsen mål, att undersöka hur olika processer för medborgardialog kan se ut, så beskriver arbetet medborgarmedverkan, dess teorier och metoder i en litteraturlösa del för att sedan presentera och analysera fyra referensplatser. Platserna som studeras är Park Fiction i Hamburg, Kolonilotten på Sankt Knut i Malmö, Ungdomsgården Vesterbro i Köpenhamn samt Rosens röda matta i Malmö som alla behandlar medborgardelaktighet i olika former. Platserna studeras och analyseras med hjälp av exempelvis Arnsteins delaktighetsstege med syftet att få en inblick i hur medborgardialog och medborgares inflytande används i den fysiska planeringen, vilka metoder som tillämpats och hur det påverkar platsen. Referensplatserna är studerade utifrån en kvalitativ metod för att skapa en förståelse av beteenden och värderingar. Trots att platserna skiljer sig från varandra och har initierats från olika håll har de använt sig av liknande metoder för delaktighet. Mer forskning behövs för att utvärdera hur valet av metod påverkar slutresultatet men det är tydligt att medborgardeltagande påverkar platsen.

Abstract

Urban planners and politicians affects, influences and shapes the public space. Simultaneously, citizens seem to have an interest in influencing their environment through own initiatives. Unused and abandoned places are occupied by guerrilla farms, skate ramps, temporary settlements, urban knitting and graffiti.

The role of citizen participation in social planning has changed over time. From a collective society in the middle of the 20th century where elected politicians represented the citizens opinions, to an individual society where citizens themselves increasingly takes part in decision making processes (Khakee, 2006, pp. 17-18). Today, Swedens Planning and Building Act forces municipalities to consult the citizens on detailed and comprehensive plans and the EU Landscape Convention aims to strengthen public participation in rural and urban areas (Boverket, 2017a; Riksantikvarieämbetet, 2016).

This work aims to investigate how different citizen participation processes varies. Citizen participation, its theories and methods are described in a literature section, and then four reference sites are studied. The studied sites are Park Fiction in Hamburg, the Allotment at Sankt Knut in Malmö, Vesterbro youth club in Copenhagen and Rosens röda matta in Malmö, all of which deal with citizen participation in various ways. The sites are studied and analyzed using a theoretical framework of, for example, Arnstein's ladder of participation and common practices. The aim is to gain insight into how citizen participation and citizens initiatives influences physical planning. What methods are used and how does it affects the site? The reference sites are studied on a basis of a qualitative method to gain an understanding for behaviors and values. Although the sites are different from each other and have been initiated from different sources, they have used similar methods of participation. More research is needed to evaluate how the choice of method affects the result. It is however clear that the inclusion of citizen participation has a strong impact on the site.

Förord

Denna uppsats är skriven som kandidatarbete i landskapsarkitektur inom Landskapsarkitektprogrammet vid Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp. Uppsatsen studerar medborgardeltagande och dess olika dialogprocesser för att undersöka hur det används i den fysiska planeringen och om det påverkar platsen.

Tack till min handledare Helena Mellqvist för stöd och uppmuntran under hela processen. Ett stort tack riktas även till Yalda Pilehchian från designkontoret Arki_lab samt Christel Lundberg, konstnär, för att ni ställde upp på intervjuer och delade med er av era tankar och erfarenheter. Slutligen vill jag tacka alla er jag skrivit tillsammans med, särskilt under veckan på Öland.

23 maj 2017, Malmö

Maja Olofsson

Innehållsförteckning

Sammandrag	4
Abstract	5
Förord	6
INLEDNING	8
Bakgrund	8
Frågeställning	8
Mål och syfte	8
Metod	8
Avgränsningar	9
Begreppsförklaring	10
<i>Medborgardeltagande</i>	10
<i>Medborgarinitiativ</i>	10
MEDBORGARDELTAGANDE	11
Vad innebär medborgardeltagande	11
Arnsteins delaktighetsstege	12
Medborgardeltagande i Sverige idag	13
Röster om medborgardeltagande	14
Medborgardeltagande i praktiken	15
<i>Samråd</i>	16
<i>Tactical Urbanism</i>	16
<i>Konstnärliga metoder</i>	16
<i>Intervjuer och enkäter</i>	17
<i>Framtidsverkstad</i>	17
<i>Fokusgrupp</i>	18
<i>Workshop</i>	18
REFERENSPLATSER	18
Park fiction - Hamburg	19
<i>Bakgrund</i>	19
<i>Arbetsmetod/Genomförande</i>	20
<i>Reflektion</i>	20
Ungdomsgården Vesterbro - Köpenhamn	22
<i>Bakgrund</i>	22
<i>Arbetsmetod/Genomförande</i>	23
<i>Reflektion</i>	23
Kolonilotten på Sankt Knut - Malmö	25
<i>Bakgrund</i>	25
<i>Arbetsmetod/Genomförande</i>	26
<i>Reflektion</i>	26
Rosens Röda Matta – Malmö	28
<i>Bakgrund</i>	28
<i>Arbetsmetod/Genomförande</i>	29
<i>Reflektion</i>	30
DISKUSSION	31
Avslutande reflektion	33
REFERENSER	34

INLEDNING

Bakgrund

Hösten 2016 så öppnade en ny restaurang i Malmö, Il Topolino. Den italienska ost och kex-restaurangen var bara några decimeter hög och inklämd i husväggen på en central gata (Gillberg, 2016). Det var en restaurang för möss och konstinitiativet fick malmöborna att le trots att det blev mörkare för varje dag. Några kvarter längre bort på en till synes övergiven tomt ligger en hemmagjord skateanläggning och lyktstolparna i staden täcks av stickade verk. På malmöinitiativet, Malmö stads plattform för förslag och synpunkter, kan vem som vill skicka in eller rösta på redan inskickade förslag. På hemsidan finns allt från förslag om fler kollektivhus i Malmö till anläggning av en mountainbikebana (Malmö stad).

Stadens invånare verkar ha ett intresse av att påverka sin närmiljö genom egna initiativ. Men det är planerare och politiker som formellt påverkar hur det offentliga rummet gestaltas. Ibland bjuds medborgare in i olika delaktighetsprocesser för att få bidra med sin åsikt.

I detta kandidatarbete vill jag undersöka hur olika former av medborgarinflytande kan se ut och hur det används i den fysiska planeringen. Går det att lära sig något av hur invånarna själva påverkar sin närmiljö i planeringen av offentliga ytor?

Frågeställning

Hur skiljer sig planeringsprocessen mellan platser där invånare själva tar en plats i anspråk och förändrar den, jämfört med planeringsprocessen för platser som utformas utifrån en organiserad medborgardialog?

Mål och syfte

Målet med denna uppsats är att undersöka hur medborgardialogprocesser kan se ut. Genom att studera projekt där medborgare på egen hand har förändrat en plats och projekt där en organiserad medborgardialog har förts, reflekterar jag över hur processerna har sett ut och om/hur de skiljer sig från varandra. Syftet är att få en inblick i hur medborgardialog och medborgares inflytande används i den fysiska planeringen och hur det påverkar platsen.

Metod

Uppsatsen är uppdelad i två huvuddelar där den första består av en litteraturstudie som behandlar begreppet medborgarmedverkan, dess teorier och metoder. Andra delen studerar, analyserar och jämför fyra referensplatser där medborgare varit med och påverkat planeringsprocessen på olika sätt. Uppsatsen avslutas med att referensplatserna diskuteras utifrån använda delaktighetsmetoder och nivå av delaktighet.

Referensplatserna har studerats med utgångspunkt i den kvalitativa forskningsmetoden och valet av referensplatser har gjorts för att visa på olika perspektiv av delaktighet. Kvalitativa

studier är en forskningsstrategi där stor vikt läggs på ord snarare än kvantitet av insamlade data (Bryman, 2008, s. 340). Den kvalitativa forskningen fokuserar på en förståelse av beteenden, värderingar och åsikter i det studerade (a.a. s. 372). Kvalitativa fallstudier beskrivs av Merriam som en analys och helhetsbeskrivning av en enda företeelse (1994, s. 29). Fallet väljs ut för att skapa en större förståelse för den företeelse som är av intresse (a.a. s. 24). Tanken med referensplatserna är att illustrera vem som varit initiativtagare till de fyra projektet och diskutera vilka delaktighetsmetoder som använts. De baseras på tillgängligt material utifrån artiklar och berörda hemsidor i ämnet, platsbesök samt intervjuer. En av styrkorna med fallstudien som metod beskrivs vara att den kan hantera och innefatta många olika typer av empiriskt material som dokument, intervjuer och observationer, även om fallstudien som metod inte har några speciella verktyg för insamling och analys av information (a.a. s. 24).

Intervjuer har gjorts med Christel Lundberg som var en av initiativtagare till Kolonilotten på Sankt Knut samt Yalda Pilehchian, en av koordinatörerna från designkontoret Arki_lab som arbetat med Ungdomsgården Vesterbro. De har båda intervjuats utifrån en semistrukturerad intervju inom den kvalitativa forskningsmetoden. Den kvalitativa intervjun har till skillnad mot den kvantitativa ett fokus på den intervjuades åsikter snarare än forskarens egna intressen. Det är en flexibel intervjuform som kan röra sig i olika riktningar beroende på vad den intervjuade upplever som relevant och viktigt (Bryman, 2008, s. 413). Frågor som ställs under den semistrukturerade intervjun är förutbestämda men behöver inte ställas i bestämd ordningsföljd. Även följdfrågor och utvecklingar av svar kan ta stor plats vilket ger den intervjuade personen utrymme att fritt utforma svaren på ställda frågor (a.a. s. 415). Alla intervjuer har skett via personliga möten och spelats in för att kunna återges korrekt.

Kritik mot den kvalitativa forskningen handlar ofta om att det inte går att generalisera. Då intervjuer och observationer av kvalitativ karaktär bara berör en liten andel individer menar kritiker att kunskaperna inte går att överföra till andra miljöer (Bryman, 2008, s. 369). Flyvbjerg menar att det som är avgörande för att kunna generalisera utifrån enbart ett fall är att det är noggrant och strategiskt utvalt (2006, s. 226). Han anser att en fördel med den kvantitativa metodens stora urval är dess bredd medan den kvalitativa fallstudien istället har ett stort djup (a.a. s. 241). En disciplin utan fallstudier menar han är en ineffektiv disciplin då den saknar exempel (a.a. s. 242).

Avgränsningar

Uppsatsen fokuserar på ett planerarperspektiv även om andra aktörer som exempelvis medborgare även behandlas. Det finns olika metoder för medborgarinflytande som går att applicera inom en mängd yrkesgrupper. I denna uppsats är det enbart metoder som används vid stadsplanering som redovisas.

Begreppsförklaring

Medborgardeltagande

I uppsatsen används medborgardeltagande som ett samlingsnamn för alla former av dialoger initierade ovanifrån, från politiker eller planerare.

Medborgarinitiativ

Medborgarinitiativ används i uppsatsen när initiativet till delaktighet kommer underifrån från medborgarna själva.

MEDBORGARDELTAGANDE

Vad innebär medborgardeltagande

Medborgardeltagande är precis som namnet antyder en chans för medborgare att delta i och påverka beslutsprocesser. I den kommunala, fysiska planeringen regleras detta av Plan- och bygglagen. Kommunerna ska samråda med medborgarna, om såväl översiktsplan som detaljplan, för att förbättra beslutsunderlaget utifrån medborgarnas erfarenheter och behov (Boverket, 2017a). Även landskapskonventionen som trädde i kraft i Sverige 2011 syftar till att stärka allmänhetens delaktighet i frågor som rör landsbygd och stad (Riksantikvarieämbetet, 2016).

Medborgardeltagandets roll i samhällsplaneringen har förändrats över tid. Under mitten av 1900-talet expanderade välfärdssamhället i Sverige vilket medförde att staten förstärkte sin roll som en representativ demokrati. Som folkvalda sågs politiker som företrädare för medborgarnas åsikter och samhällsplanering ansågs vara en fråga för just politiker och fackmän (Khakee, 2006, s. 17). Under 70- och 80-talet började en motreaktion mot samhällets storskaliga planering och centralstyrning, som exempelvis lett till miljonprogrammet (Dahlstedt, 2009, s. 17). Medborgarna började ses som individer snarare än ett kollektiv med gemensam värdegrund och det infördes olika former av medborgarmedverkan som samråd, studiecirkel och informationsmöten, även om medborgarnas inflytande fortfarande var mycket begränsat (Khakee, 2006, s. 18). Under 80-talet försökte folkrörelsernas medborgaranda, där avståndet mellan medborgare och politiker i mindre kommuner var litet, återskapas samtidigt som effektiviseringar av offentliga verksamheter genomfördes (Johansson & Khakee, 2008, s. 57). Effektiviseringarna var inspirerade av den privata sektorn och invånarna började ses som brukare eller konsument. Under 90-talet uppmärksammades de globala miljöfrågorna och med det vikten av att människor gemensamt förändrade sina levnadsvanor. Dialog och samarbete sågs som en förutsättning för förändring och medborgardeltagande skrevs in i miljöbalken samt plan- och bygglagen (Khakee, 2006 s. 18).

Sammanfattningsvis har formen för medborgardeltagande i Sverige förändrats från ett kollektivt samhälle där folkvalda politiker förde medborgares talan till ett individsamhälle där medborgare själva allt oftare tar plats i beslutsprocesser.

Khakee hävdar att det förekommer en motsägelse i utvecklingen av medborgardeltagande inom samhällsplaneringen. Trots att deltagandet jämfört med 1960- och 1970-talet minskar, så menar forskare och debattörer att behovet samtidigt ökar. Det tilltagande intresset menar Khakee beror på olika samhällsförändringar, exempelvis avsaknaden av den gemensamma värdegrund som välfärdssamhället innebar, vilket kräver dialog mellan planerare och intressenter angående kollektiva intressen. Vidare pekar han på att deltagande, jämlikhet, demokratiskt beslutsfattande och konsensussskapande är ämnen som återkommer i dagens debatt inom samhällsvetenskap, och att detta visar på en ökad betydelse för

medborgardeltagande (2006, s. 11–12). Jadelius menar att allt fler forskare och debattörer hävdar att vi är inne i en ny fas av deltagande. Statens kontroll- och planeringsmöjligheter minskar med globaliseringen samtidigt som det blir tydligt att vi människor gemensamt borde ta ansvar för att förändra våra levnadsvanor för vällävdhet och överlevnad (2013, s.15). Den nya fasen karaktäriseras av att medborgarinitiativ av olika form skapas, många gånger utan att ett formellt beslut har tagits (a.a. s. 16).

Laura Pfeifer vid McGill School of Urban Planning, Canada, hävdar att en anledning till att medborgare tar egna initiativ och förändrar den offentliga miljön är att planeringsprocessen idag ofta är en långsam och utdragen process. Det finns även en ökad medvetenhet om att traditionella planeringsprocesser inte är flexibla nog för att svara till medborgares behov. Vissa invånare medverkar fortfarande i traditionella medborgarprocesser som samråd och styrelsearbete, men många vill istället påverka den offentliga miljön genom lokala initiativ. Dessa två faktorer, att planeringsprocessen ofta är långsam samt att medborgarna mer och mer vill påverka den offentliga miljön, har gett planerare möjligheten att tillsammans med medborgare skapa dialog och tillsammans arbeta med större planeringsfrågor (2013, s. 7).

Tre mycket generella scenarier för det framtida medborgardeltagandet beskrivs av Khakee. Ett optimistiskt scenario som i stora drag innebär att en mer individ- än kollektivbaserad modell skulle vara på väg. Det andra scenariot, det pessimistiska, innebär att enskilda nationer och regionala sammanhang som EU minskar medborgarmakten på grund av miljökatastrofer och politiska omstörtningar som terrorattacker. Det sista scenariot beskrivs som något mitt emellan, ett stop-go-scenario. Med det menas att utvecklingen gällande medborgardeltagande skulle gå både framåt och bakåt, att det även i fortsättningen skulle finnas både underifrån- och ovanifrånperspektiv (2006, s. 21).

Arnsteins delaktighetsstege

Planeringsforskaren Arnstein som i slutet av 60-talet skrev artikeln *A Ladder of citizen participation* hävdar att det är en stor skillnad mellan medverkan och att på riktigt påverka utgången i en process. Medborgarmedverkan kan användas av beslutsfattare för att ge en känsla av att alla har fått göra sina röster hörda, medan det egentligen bara är några få perspektiv som i slutändan tagits i beaktning (1969, s. 216). För att beskriva detta fenomen närmre har Arnstein tagit fram en modell över delaktighet i åtta steg. Hon beskriver den som en förenkling av medborgarmedverkan för att illustrera att begreppet rymmer olika nivåer. Längst ner på stegen finns *Manipulation* och *Therapy*, vilka båda beskriver en form av icke-deltagande (a.a. s. 217). Exempelvis kan det innebära att medborgare uppmuntras ingå i kommittéer som i själva verket inte har något inflytande. Dess formella syfte är inte att få ett deltagande utan snarare att utbilda medborgarna och genom detta skapa ett större stöd för beslutsfattare (Khakee, 2006, s. 16).

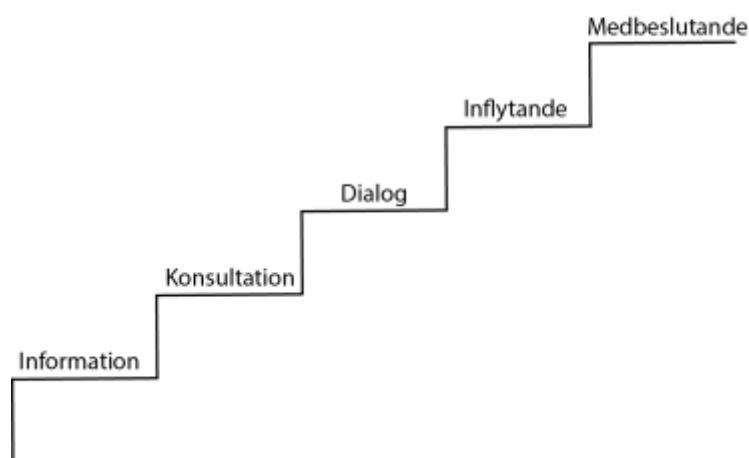
På stegen över finns *Informing*, *Consultation* och *Placation*, som är olika nivåer av symbolhandlingar. Medborgaren får lyssna och göra sin röst hörd men saknar verklig makt att påverka att åsikten beaktas (Arnstein, 1969, s. 217). Dessa symbolhandlingar kan exempelvis

innebära att beslutsfattare anordnar informationsmöte med syfte att delge information, utan att lyssna på vad medborgarna har att säga. Eller genom samråd där medborgare får komma med sina åsikter men där det inte finns någon tanke på att använda sig av dessa (Khakee, 2006, s. 17).

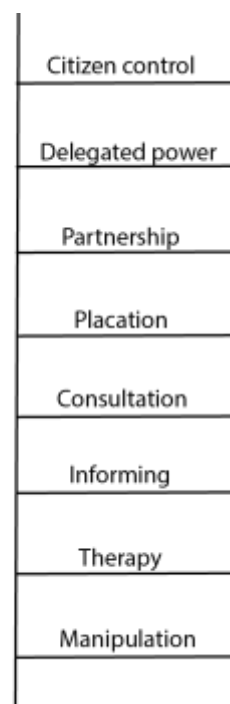
De översta stegen i Arnsteins delaktighetsmodell består av *Partnership*, *Delegated Power* och *Citizen Control* som innebär steg av verkligt deltagande med ökat inflytande. Exempelvis kan det vara att medborgarna ingår i ett partnerskap med staden som gör det möjligt att påverka samhällsförhållanden eller har majoritet eller full makt (Arnstein, 1969, s. 217).

Medborgardeltagande i Sverige idag

Trots att det idag är över 40 år sedan Arnsteins metod publicerades så används och refereras den fortfarande flitigt. I Sverige så har exempelvis Sveriges kommuner och Landsting, SKL, och Boverket tolkat och översatt den till trappstegsmodeller innehållande färre steg (SKL, 2013, s.18; Boverket, 2017b). SKL:s delaktighetstrappa består av fem steg där det nedersta, *Information*, avser steget med enbart enkelriktad kommunikation. Resten av trappstegen, *Konsultation*, *Dialog*, *Inflytande* och *Medbeslutande* innebär olika former av dialog med stegrat inflytande (SKL, 2013, s. 18). Arnsteins steg har en betydligt mer radikal agenda än den översatta trappan. De båda modellerna har dock skilda funktioner i användning där stegen är en forskares analysredskap, medan trappan fungerar som ett verktyg för tjänstemän och politiker att utforma dialogmetoder (Castell, 2013, s. 36).

Figur 1: SKL:s delaktighetstrappa
(Maja Olofsson 2017, utifrån SKL 2013)

Figur 2: Arnsteins Ladder of participation,
(Maja Olofsson 2017, utifrån Arnstein 1969)

De nedersta stegen av ickedeltagande i Arnsteins modell, samt det översta steget av full makt, saknas i de ovan beskrivna svenska exemplen. De fem steg som därmed blir kvar i SKL:s trappa kan därför vid första anblick antas överensstämma med Arnsteins ursprungsmodell. Castell som i texten *Stegen och trappan, olika syn på deltagande* jämför Arnsteins delaktighetssteg med SKL:s trappa, hävdar att så inte är fallet. Han menar att de två nedersta stegen, *information* och *konsultation* stämmer både till namn och beskrivning men att likheterna mellan modellerna slutar där. Trappsteg nummer tre, *dialog*, som av SKL beskrivs som ett steg för samtal där medborgarnas synpunkter ska beaktas i beslutsprocessen men utan direktinflytande över beslutet, menar Castell är snarlikt *konsultation*. SKL beskriver *konsultation* som att medborgarna får ta ställning till redan fastslagna förslag medan *dialog* innebär att de får föra fram åsikter och argumentera för dessa. Så länge medborgarna saknar direkt inflytande över besluten menar Castell att det finns risk att dialogsteget används som en form av symbolhandling för planerare att få medborgarna att känna att de påverkar trots att så inte är fallet (Castell, 2013, s. 38).

Sveriges kommuner och Landsting ger exempel på hur dessa former av symbolhandlingar förekommer i deltagandeprocesser. I styrdokumentet *Medborgardialog som del i styrprocessen* går det att läsa följande:

” I styrprocessen bör ställning tas till när i processen medborgardialogen ska komma in. I undersökningen *Politik på hemmaplan* (Gilljam, Karlsson, Sundell) svarar fullmäktigeledamöterna att de tycker det är viktigast att föra dialog med medborgarna tidigt i processen och vid utvärdering av resultatet av fattade beslut. Erfarenheter visar emellertid att medborgardialog i praktiken oftast sker i nära anslutning till själva beslutstillfället och där målet för dialogen primärt är att förankra det förslag som kommunen och landstinget föredrar.”

SKL, 2013, s. 15

Det har även framkommit ur utvärderingar av medborgardialoger att deltagarna ofta är tveksamma till om deras åsikter kommer att påverka eller om det egentligen finns en dold agenda bakom mötet (SKL, 2009, s. 9).

Röster om medborgardeltagande

Värdet av medborgardeltagande går att förhålla sig till på olika sätt beroende på vilket perspektiv som studeras. Khakee anser att synpunkter från medborgare ger planerare och beslutsfattare ett bättre beslutsunderlag samt ger planeraren ett större förtroende i planeringsprocesser (2006, s. 15). Planerares inställning till medborgardeltagande påverkas däremot av effektivitetskrav i samhällsplaneringen. Medborgardeltagande anses höja kostnader, öka förseningar och skapa beslut byggda på emotionella åsikter, medan planering som bygger på teknisk expertis inte är intresserad av att låta lokala kunskaper och perspektiv få styra (a.a. s. 19). För medborgare kan värdet av deltagande istället ligga i vilken nytta det gör och det kan finnas många avgörande skäl för att delta. Det kan exempelvis vara av

egennytta för att påverka ett beslut som främjar ens egna intressen. Det kan också vara för att påverka utvecklingen i samhället mer generellt (a.a. s. 15). Stenberg hävdar dock att plan-och bygglagprocessen begränsar medborgaren till att uttrycka egenintressen och därmed inte uppmuntrar till att påverka samhället i stort (2013, s. 23).

Jadelius anser att medborgarinitiativ som kommer underifrån ofta kan ses som ansvarslösa men att de speglar ett behov av att påverka och agera på det sätt som utifrån rådande maktförhållanden anses möjligt. Han menar vidare att om medborgarinitiativ ska inkluderas i planeringsprocesser så måste det finnas en acceptans mot att de kan kännas destruktiva. I efterhand kan initiativ som har startat som en protest eller demonstration ofta anses både betydelsefulla och ansvarsfulla (2013, s. 16).

Något som kan anses vara problem vid medborgardialoger är att det inte finns någon garanti för att de är representativa för samhället. Irvin och Stansbury lyfter att eftersom deltagande i medborgardialoger inte ger någon ersättning till de medverkande så finns det en risk att enbart personer med en stabil ekonomi känner att de har möjlighet att medverka (2004, s. 59). Lindholm anser därför att det är viktigt att ha i åtanke att de deltagare som medverkar inte representerar hela samhället utan att aktivt arbeta med att väga in de många perspektiv som saknas i planeringsprocessen (2015, s. 192). Sveriges kommuner och Landsting, SKL, anser att nya former av medborgardialog behöver lyftas och uppmärksammas. De hävdar att det ofta är redan insatta personer som kommer till medborgarmöten vilket gör att de som redan är resursstarka får ännu fler platser att göra sin röst hörd (2009, s. 5).

Medborgardeltagande i praktiken

Det finns många metoder för medborgarinflytande som på olika sätt kan främja ett kunskapsutbyte, skapa engagemang för processen och ge möjlighet till idéutvecklande (van Asselt et al. 2001, s. 31). Khakee menar att planerare har ett stort ansvar i valet av planeringsmetoder i mötet med människor. Både på grund av maktförhållandet men också i sitt kunskapsövertag (2006, s. 17). Brody, Godschalk och Burby anser att det krävs fler metoder i delaktighetsprocesser (2003, s. 260). Deras undersökning av medborgardeltagande i USA visade att den vanligaste metoden bland myndigheter var offentligt möte (formal public hearing) trots att det gav ett lägre deltagande än andra metoder (a.a. s. 257). Även om de inte anser att offentligt möte ska undvikas som metod anser de att andra metoder som exempelvis workshops, fokusgrupper och webbplatser bör komplettera processen (a.a. s. 260).

Nedan listas sju metoder som används för att skapa möjlighet till inflytande i planeringsprocessen, antingen av planerare eller av medborgare själva.

Samråd

Enligt Plan- och bygglagen ska kommuner samråda med medborgarna, kring både översiktsplan och detaljplan. Vid samråd kring översiktsplaner ska kommunen redovisa bakgrunden till förslaget, konsekvenser, innebörd samt planunderlag. Vid detaljplaner ska ett planförslag presenteras vilket innebär att processen redan är långt gången där en del ställningstaganden är gjorda (Boverket, 2017a). Samråd vid standardförfarande kan se olika ut då formen inte är reglerad, utan enbart vilka som ska delta. Ett samråd kan därför genomföras på olika sätt, exempelvis via utskick, offentliga möten eller möte ute på berörd plats. Vid detaljplaner syftar samrådet till att samla information, synpunkter och önskemål kring det berörda förslaget. Synpunkter som inkommer ska hanteras och beaktas men det finns inte reglerat på vilket sätt detta ska ske. Det kan därför exempelvis ske som anteckningar från telefonsamtal, via mail eller dokumentation från möten. Länsstyrelsen, lantmäterimyndigheten, kända sakägare och berörda boende finns med bland de intressenter som kommunen ska samråda med vid detaljplanförslag (Boverket, 2015).

Tactical Urbanism

Tactical urbanism beskrivs av Lydon och Garcia som billiga, tillfälliga åtgärder för att förändra en stadsdel, som över tid kan ge en långsiktig förändring. Metoden används av företag, ideella organisationer, medborgargrupper och individer men med fokus på stadens medborgare (2015, s. 2). Det ger medborgarna en möjlighet att snabbt förändra den offentliga miljön (a.a. s. 3).

Lydon och Garcia beskriver tre olika användningar av Tactical urbanism som de anser är de vanligaste angreppssätten. Den första är på initiativ av medborgare för att kringgå de traditionella planeringsprocesserna och visa på en möjlighet att förändra. Ett underifrånperspektiv som exempelvis skulle kunna vara guerillaodling. Det andra angreppssättet fungerar enligt Lydon och Garcia som ett verktyg för kommuner, planerare eller ideella organisationer för att engagera allmänheten i planeringsprocessen, ett ovanifrånperspektiv (2015, s. 12). De anser att tactical urbanism skapar en diskussion om flexibilitet i stadsplanering. De tillfälliga platser som skapas genom dessa initiativ gör det möjligt för planerare och medborgare att samarbeta i lokala projekt och skapar en nyanserad metod för hur detta arbete kan se ut (a.a. s. 3). Det tredje och sista sättet kallar de för fas 0 och beskrivs som ett tidigt verktyg för städer och planerare att testa idéer och projekt, samt observera och justera förändringen innan en eventuell permanent satsning görs, även detta ett ovanifrånperspektiv. Metoderna utesluter inte varandra, utan kan istället följas åt eller fungera i en gemensam process (a.a. s. 12).

Konstnärliga metoder

Konst beskrivs av Boverket som ett användbart dialogverktyg där den konstnärliga metoden kan fungera som en utgångspunkt för att skapa ett samtal om den berörda miljön. Konstnären kan fungera som en bro mellan exempelvis medborgare och planerare och med sin neutrala roll i processen gynna de som vanligtvis inte kommer till tals (Boverket, 2016a). Statens

konstråd anser att konstnärers engagemang i tidiga stadier av stadsutvecklingsprojekt kan medföra nya arbetsmetoder och infallsvinklar. Genom pilotprojekt utvecklar de nya verktyg och samverkansmodeller inom stadsplanering (Statens konstråd a). Utifrån regeringsuppdraget *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer* har tretton projekt runt om i landet prövat olika idéer för gestaltning av offentliga platser. Ett stadsförnyelseprojekt i Helsingborg kallat H+ inleddes 2013 där konstnärliga processer är en integrerad del av planeringsprocessen (Statens konstråd b). I projektet fungerar konst som en metod för att förankra projektets idé hos medborgarna. Konst skapar uppmärksamhet och tanken är att det i förlängningen ska öppna upp för dialog (Håkansson, 2013, s. 91). Anställda konstnärer i projektet har även försökt fånga upp medborgarnas åsikter och visa upp både deras idéer och orosmoment genom skapande av temporära konstverk. Verken har sedan visats upp på en festival med film, musik och konst öppen för allmänheten där även planer för området var utställda. Festivalen syftade till att ge medborgarna möjlighet att bidra med tankar och åsikter och därigenom öppna upp för en transparent planeringsprocess (Statens konstråd b).

Intervjuer och enkäter

Intervjuer kan användas för att skapa en bred förståelse för hur medborgare i olika åldrar använder och upplever sin närmiljö. Boverket anser att intervjuerna ska formas som enkla samtal där deltagarna själva får utrymme att berätta hur de uppfattar sin närmiljö. Med fördel kan även nyckelpersoner i området intervjuas, som pedagoger, vaktmästare och butiksinnehavare (Boverket, 2016b).

Enkäter är ett enkelt sätt att nå ut till många människor och ger ett brett underlag (Huddinge, 2012, s. 25). Vid användning av enkäter bör de utformas så att de är lättförståeliga och inte tar för lång tid att besvara (Boverket, 2016b). Eftersom frågorna är förformulerade ges ingen möjlighet till följdfrågor och svaren är i regel kortfattade. För en djupare analys krävs andra metoder (Huddinge, 2012, s. 25). För att kunna sammanställa resultatet och dra slutsatser behöver en bortfallsanalys utföras. Med det menas att undersöka så att de som inte har besvarat enkäten skiljer sig markant åt från de insamlade svaren. De grupper som visar sig inte finnas representerade i enkäterna menar Boverket att det är viktigt att försöka nå på annat sätt (Boverket, 2016b). Huddinge kommun menar att minst 1000 personer bör frågas vid ett slumpmässigt urval ur befolkningen för att kunna anses tillförlitligt (Huddinge, 2012, s. 26).

Framtidsverkstad

Framtidsverkstad är en metod för att få fram konkreta idéer och visioner (Dialogguiden, 2016). Den förekommer i olika varianter och syftar till att möjliggöra ett samarbete mellan medborgare, förvaltningar och andra aktörer (Huddinge, 2012, s. 36). Det är en metod för att tänka och ifrågasätta framtiden och skulle kunna beskrivas som en strukturerad brainstorming (Slocum, 2003, s. 156). SKL beskriver metodens huvudprinciper som deltagarstyrning, demokrati och struktur där allas åsikter och idéer ska diskuteras. Utgångspunkten är ett övergripande tema som önskas förändras eller utvecklas. Under olika faser av verkstaden så bearbetas temat genom problemformulering, förslag och konkreta åtgärder. Tiden för

framtidswerkstaden är bestämd på förhand och deltagarna medverkar under hela processen (Dialogguiden, 2016). Huddinge kommun beskriver arbetsmetoden som en workshop under en till två dagar som inleds med en kort information. Deltagarna lämnar förslag på exempelvis ett blädderblock och därefter rankas förslagen med hjälp av ett antal prickar. Efter detta moment bildas mindre grupper där förslagen diskuteras och eventuella handlingsplaner skisseras. Metoden leder ofta till konkreta förslag och idéer men om det inte finns någon tydlig budget så kan förslag som framförs bli svåra att genomföra (Huddinge, 2012, s. 36–37). Framtidswerkstaden kan i lyckade fall leda till bildandet av arbetsgrupper efter slutförd verkstad (Dialogguiden, 2016).

Fokusgrupp

Fokusgrupp är en moderatorledd strukturerad diskussion med en liten grupp deltagare (Slocum, 2003, s. 97). Syftet är att ta fram deltagarnas upplevelser och åsikter i en specifik fråga (Slocum, 2003, s. 97 & Huddinge, 2012, s. 26). Huddinge kommun beskriver fokusgruppen som en intervjumetod med 7–20 deltagare som vissa gånger består av en specifik grupp, medan det andra gånger är en blandad grupp av deltagare. En negativ aspekt de lyfter är att metoden ofta används som del i en längre process vilket gör att deltagarna inte alltid kan se resultat av sin medverkan (Huddinge, 2012, s. 26–27).

Workshop

En workshop kan se ut på många olika sätt och inom begreppet ryms en mängd metoder. Övergripande kan workshops sammanfattas som ett event där deltagare tillsammans reflekterar, utvecklar och testat utifrån gemensamma ämnen. Problemlösning är ofta centralt och metoden skapar en interaktion mellan deltagarna då de delar en gemensam uppgift. Workshops kan variera i ämne, tid och mål och vanligt använda verktyg är byggande, skapande, intervjuer, brädspele, diskussioner och rollspel (Sanoff, 2000, s. 80). En workshopbaserad metod är exempelvis AIC, appreciation, influence and control. Tanken med AIC beskrivs som att genom learning-by-doing ska deltagarna tillsammans lösa specifika problem vilket i slutändan ger förankrade resultat. Kollage, skisser och modeller används för att kommunicera upplevelser och tankar bland deltagarna (van Asselt et al. 2001, s. 33). En annan ofta nämnd metod är scenario workshop där utgångspunkten är problemlösning. I workshopen används framtagna scenarier som beskriver olika sätt att lösa problemet, vilket ska fungera som inspiration och diskussionsunderlag för deltagarna (Andersen, Jaeger, 1999, s. 332). Brody, Godschalk och Burby menar att användningen av utbildningsverkstäder där deltagarna interagerar med varandra resulterar i ett större antal deltagare (2003, s. 259).

REFERENSPLATSER

Följande referensplatser illustrerar fyra olika planeringsprocesser och belyser deras utgångspunkter, metoder för delaktighet samt reflekterar över arbetsprocessen.

Park Fictions år 2017, foto: Maja Olofsson

Park fiction - Hamburg

Initierat av: Konstnärerna Cathy Skene och Christoph Schäfer

Bekostat av: Finansiellt stöd från Hamburgs kulturdepartement under medborgardialogprocessen och av Hamburgs kommun för parken

Total kostnad: 500 000 kronor i bidrag och 25 miljoner kronor i anläggningskostnad

Vilken typ av dialog: Startade som en form av tactical urbanism. Under processen använde de sig sen av intervjuer, informationsmöten och workshops

Längd på projekt: 10 år mellan år 1995 och 2004

Vilka medverkade: Konstnärer, de boende i området, organisationer från närområdet som skola och kyrka

Park fiction är en offentlig park i Hamburg, upphöjd med utsikt över hamnen och alla dess lyftkranar. För lite mer än tjugo år sedan hade Hamburgs kommun planer på att bygga ett nytt kontorskomplex på platsen. Invånarna i området hade andra planer (Rühse, 2014, s. 35).

Bakgrund

Konstnärerna Cathy Skene och Christoph Schäfer drog igång projektet Park fiction 1995 med namninspiration från Tarrantinos film Pulp Fiction. Projektet kom till som en protest mot kommunens utförsäljning av mark till privata investerare och det kontorskomplex som skulle byggas i hamnområdet i Sankt Pauli (Rühse, 2014, s. 39). Tillsammans med invånarna i

området och med stöd från närliggande skola och kyrka skapade konstnärerna en alternativ planeringsprocess för platsen, där de istället planerade en park (a.a. s. 38).

Planeringsprocessen fick även finansiellt stöd då Skene och Schäfer skickade in förslaget på en demokratisk planerad park som ett bidrag till programmet *Art in Public Space*, sponsrat av Hamburgs kulturdepartement (a.a. s. 41).

Arbetsmetod/Genomförande

Park fictiongruppen använde sig av flera olika sätt för att informera områdets boende om parkförslaget och var kommunen befann sig i sin process. De ordnade föreläsningar och filmvisningar på fik, i barer och affärer. De genomförde även en fredlig ockupation tillsammans med invånarna på den tilltänkta platsen, då de städade området, planterade blommor och höll evenemang (Rühse, 2014, s. 41). För att få till en demokratisk planeringsprocess arbetade gruppen med olika metoder för att samla in åsikter och utformningsförslag. Exempelvis en lokal där man kunde göra lermodeller, en telefonsvarare för att samla in idéer när som helst på dygnet och en audio-tour. De skapade ett kontor i en container på platsen för att sprida information och hålla intervjuer med de boende. Även intervjuer ute i området med privatpersoner, skola, kyrka och äldreboende genomfördes. Konstnären Margit Czenki dokumenterade planeringsprocessen genom en film som fick genomslag både hos de boende och medialt. Alla idéer och åsikter som hade inkommit under processen samordnades till slut och genom en omröstning på ett områdesmöte godkändes ett gemensamt förslag 1998 (a.a. s. 42). Projektet finansierades till slut av staden och stod klart år 2005 (a.a. s. 43).

Idag är Park Fiction en populär plats. Runt om står höga komplex och det sker en gentrifiering av området. Besökare av parken idag känner oftast inte till bakgrunden eller historien kring platsen. I motsats till vad anhängarna ville så har det visat sig att Park Fiction har hjälpt till att höja marknadsvärdet på fastigheter i området (Rühse, 2014, s. 44).

Reflektion

Tyvärr finns inte Park fictions arkiv sparat, som hade visat på ett speciellt samarbete mellan konstnärer, boende och offentliga föreningar. Utan arkivet menar Rühse att det inte går att studera fallet fullt ut för framtiden. Rühse drar dock några slutsatser från projektet. Trots ett lyckat projekt där det till slut skapades en park så var processen lång och slitsam för de inblandade. Det var endast några få medborgare som var med under hela processen. Faktorer som Rühse ser som framgångsrika i projektet var exempelvis den fredliga ockupationen av området och även att medborgarna visade en uthållighet i processen och inte gav upp. Det finansiella stödet från kulturdepartementet samt uppmärksamheten från konstvärlden var också viktiga anledningar till att projektet blev lyckat (2014, s. 43–44). Skapande av en park istället för vanliga protester och demonstrationer menar Rühse har använts som en alternativ form av aktivism i projekt tidigare, både på andra ställen i Tyskland men kanske mest omtalat i People's Park, Berkley, USA på 60-talet (a.a. s. 37).

Schäfer, en av initiativtagarna till projektet, beskriver planeringsprocessen som öppen och tillgänglig för alla som ville delta i planeringen, en parallell planeringsprocess (2004, s. 43). Han beskriver att det som utmärkte deras metoder för att fånga in medborgarnas idéer och önskemål var konceptet att integrera konstnärer, designers, forskare och butiksägare i arbetsprocessen (a.a. s. 45). Även Rühse menar att kombinationen av konst och socialt arbete gav en kreativ planeringsprocess med positiva effekter, i motsats till den konventionella stadsplaneringsprocessen (2014, s. 44).

Workshop på Ungdomsgården Vesterbro där flyttbara lådor byggdes ihop till olika designer och användningar, foto: Arki_lab

Ungdomsgården Vesterbro - Köpenhamn

Initierat av: Designkontoret Arki_lab tillsammans med Ungdomsgården Vesterbro

Bekostat av: Bidrag från Danish Art Foundation

Total kostnad: Uppgift saknas

Vilken typ av dialog: Workshops, tactical urbanism

Längd på projekt: Planeringsprocess i två år mellan 2014 och 2016, slutdesign ej byggd

Vilka medverkade: Ungdomar mellan 10–18 år och personal från fritidsgården

Bakgrund

Vesterbro Ungdomsgård är en fritidsgård belägen i Vesterbro, Köpenhamn, som startades 1958. Då var Vesterbro inte som idag ett hippt område utan ett arbetarklassområde med gator som dominerades av prostitution och bodegas. Vesterbro ungdomsgård blev därför en fristad för ungdomar i området. Ungdomsgården har ett rykte om sig att vara en av de progressivaste fritidsgårdarna, särskilt när det kommer till musik- och teatersammanhang. När det urbana designkontoret Arki_lab fick uppdraget att omgestalta utemiljön runt ungdomsgården så var det just detta rykte av demokrati och innovation som fick styra deras designmetod. De ungas röster skulle få dominera processen (Arki_lab, 2016, s. 71).

Arbetsmetod/Genomförande

Samarbetet mellan Arki_lab och Vesterbro ungdomsgård startade år 2014 då designkontoret genomförde en rad arkitekturworkshops tillsammans med ungdomarna (Arki_lab, 2016, s. 71). Exempelvis byggdes modeller både i liten och full skala (Pilehchian, 2017, muntligen). Tanken med dessa workshops var att identifiera de ungas önskemål och behov för utemiljön men också att lära dem att visualisera sina idéer. Baserat på dessa workshops så togs ett antal idéer för gården fram som testades med hjälp av tjugo flyttbara lådor. Lådorna fanns på platsen i ett år och användes för att skapa miljöer genom olika sammansättningar, som sittplatser och fotbollsplaner. Metoden användes inte enbart för att kunna testa olika förslag samt se vilka platser som användes mest, utan även för att skapa ett förtroende hos ungdomarna (Arki_lab, 2016, s. 71–72).

För att kunna skapa en mer permanent förändring med hjälp av idéerna som uppkommit i dessa workshops så använde sig kontoret av ännu en workshop (Arki_lab, 2016, s. 72). De utgick utifrån deras metod Arki_Nopoly, ett brädspel där kartan över platsen blir spelplan och runt om finns olika frågor om utemiljön samt färgpennor att markera och rita på kartan med. Tanken med metoden var att få ner ungdomarnas idéer och drömmar baserade ur den första workshopen. Yalda Pilehchian, urban designer på Arki_lab, menar att metoden fångar upp vilka platser deltagarna använder och utforskar all den kunskap som deltagarna sitter på kring platsen. En av medarbetarna på designkontoret satt sedan tillsammans med deltagarna och skissade fram deras idéer (Pilehchian, 2017, muntligen). Efter tio dagar hade över 100 skisser producerats och förslagen som uppkommit sammanställdes av Arki_lab. Ungdomarna och personalen på fritidsgården fick sen rösta på det förslaget de gillade mest i flera olika röstningar. De kunde rösta på funktion, form, material och färg i de första röstningarna och sedan även för ett slutförslag. Kontoret använde sig även av sociala medier för att sprida de olika förslagen till så många intresserade som möjligt (Arki_lab, 2016, s. 73).

Reflektion

Yalda Pilehchian tror inte att den specifika metoden för deltagande påverkar platsen utan snarare att det finns en metod där deltagarna kan utveckla och sätta ord på sina tankar och idéer. En svårighet med Vesterbroprojektet menar Pilehchian var att ungdomarna var mellan tio och arton år och befann sig på fritidsgården på deras fritid efter skolan. De var därmed inte alltid intresserade av att sitta ner och prata med designkontoret vilket gjorde att Arki_lab snabbt fick ändra de metoder de använde. Exempelvis utvecklades snabba metoder som inte skulle kräva mer än några minuter att få information från ungdomarna (Pilehchian, 2017, muntligen).

Både före och efter varje projekt så utvärderar kontoret metoderna som använts. De försöker även få deltagarna själva att utvärdera processen samt höra med lärare om processen gett några mervärden. En metod de ofta återkommer till i varje projekt är spelet Arki_Nopoly. Pilehchian menar att metoden är tacksam eftersom det går att förändra frågorna och anpassa spelet utefter platsen och vad de är intresserade av att få reda på. Samtidigt är det en metod

som de unga tycker är intressant och har lätt att ta till sig (Pilehchian, 2017, muntligen).

Trots att planeringsprocessen har tagit över två år menar Arki_lab att den har varit givande och deras förhoppning är att ungdomarna ska kunna relatera och identifiera sig med platsen då de själva har varit med och skapat den (Arki_lab, 2016, s. 73). Pilehchian förklarar att även de som inte deltagit i processen eller är nästa generation som kommer använda gården ska känna att det finns möjlighet att påverka och utveckla utemiljön. De använder sig därför ofta av en del temporära installationer av återvinningsmaterial vilket ska ge en känsla av att inte vara helt permanent. De är även noga med att bygga in blank spaces i designen, öppna oprogrammerade ytor där även nästa generation ungdomar ska se möjlighet att utveckla. Idag finns det tre byggda installationer på platsen, en grillplats, ett utekök och en sittbänk, samt en stor oprogrammerad yta på gårdens mitt. Slutdesignen som gjordes av Arki_lab för hela gården är idag fortfarande inte byggd (Pilehchian, 2017, muntligen).

Kolonilotten på Sankt Knut 2003, foto: Åke Hedström

Kolonilotten på Sankt Knut - Malmö

Initierat av: Konstnären Christel Lundberg och landskapsarkitekten Sabina Jallow

Bekostat av: Bidrag från Malmö kommuns Miljöförvaltning och sponsorer

Total kostnad: 5000 kr i bidrag

Vilken typ av dialog: Konstprojekt som använde sig av workshops och tactical urbanism

Längd på projekt: 8 månader mellan maj till december 2003

Vilka medverkade: De boende i området samt andra frivilliga malmöbor

Sommaren 2003 så förvandlades ett centralt torg i Malmö, S:t Knut, till en koloniträdgård. Projektet som var ett konstprojekt, var ett samarbete mellan konstnären Christel Lundberg och landskapsarkitekten Sabina Jallow. Tanken med projektet var att föra odlingen in på offentlig plats och närmre stadens invånare (Terräng, 2014).

Bakgrund

Christel Lundberg berättar att idén till en kolonilott på offentlig plats uppkom för att behålla ett exploateringshotat koloniområde utanför Malmö. Genom att använda sig av konstnärliga metoder så skulle kolonisternas röst göras starkare. Önskemålet från initiativtagarna var att installationen skulle placeras på ett centralt torg, exempelvis Stortorget eller Davidshallstorg. Malmö stad godkände projektet och tilldelade dem Sankt Knuts torg som idag är ett torg kantat med caféer, restauranger och små affärer men som i början av 2000-talet var en något

bortglömd plats (Lundberg, 2017, muntligen).

”Det handlade om hållbarhet och vem som har tillgång till det offentliga rummet i stan, vem ska vi designa rummen för och vem ska vara med och besluta det.”

Christel Lundberg, 2017, muntligen

Installationen som hade en storlek på 120 kvadrat byggdes av återvinningsmaterial med hjälp av medborgares frivilliga hjälp. Initiativtagarna till projektet, Lundberg och Jallow, ansåg att om de offentliga platserna inte används så finns risk att de blir lagringsplatser för kommuner eller förvandlade till parkeringsplatser. Koloniträdgården stod på torget mellan maj till december och användes till många olika aktiviteter. Det hölls konserter, möten och föreläsningar på dagtid och på kvällstid blev det en plats där ungdomar träffades. Den uppfyllde även sitt syfte som trädgård och medborgarna odlade och skördade grödor under hela säsongen (Terräng, 2014).

”Koloniträdgården på S:t Knuts torg” var en påminnelse att vi behöver offentliga platser som inte är kommersiella och som inviterar alla medborgare.”

Terräng, 2014

Arbetsmetod/Genomförande

Redan när Lundberg och Jallow besökte platsen första gången så kom människor fram och frågade vad de gjorde där, om något skulle hända. Efter det spred sig ordet snabbt om koloniträdgården. När väl projektet drog igång var engagemanget stort från medborgarna, runt 50 personer var inblandade från byggande till odlande. Även om de flesta var positiva till trädgården var givetvis en del missnöjda och inte rädda för att dela med sig av sin åsikt, men Lundberg menar att det oftast gick att föra ett resonemang även med de missnöjda. En anledning till att engagemanget var så stort från medborgarna tror Lundberg berodde på att det inte gjorts något liknande i Malmö tidigare, men även för att projektet var kollektivt. Hon anser att det blev en bra erfarenhet på när någonting fungerar för att det är förankrat eller blir förankrat under processen bland medborgarna (Lundberg, 2017, muntligen).

”Att lägga massa pengar på dialog, det är nog som att regla ett hus. Man får inte glömma att regla då faller ju huset.”

Christel Lundberg, 2017, muntligen

Reflektion

Lundberg anser att projektet blev bättre och mer omtalat än vad hon hade vågat hoppas på. En av anledningarna menar hon var att de inte blev tilldelade stortorget som de önskade, utan ett mindre torg med mer lokalt engagemang. Lundberg menar att det finns väldigt mycket engagemang i samhället. Oron över att ingen ska dyka upp anser hon onödig, det som krävs är att hitta rätt plats (Lundberg, 2017, muntligen).

Lundberg menar att det finns mycket användbart i de konstnärliga metoderna. I fallet med S:t Knut blev kolonilotten både en symbol och ett verktyg. Den uppmärksammade de exploateringshotade odlingslotterna utanför staden samtidigt som den visade på hur stort

engagemang det finns bland medborgarna. Hon anser att konstnären många gånger är bra på att visualisera, marknadsföra och förstärka det som medborgare själva inte är så duktiga på. Genom konstnärliga metoder går det att föda fram djupare idéer hos de boende som sitter på kunskap om platsen, och inte ta de första ytliga idéerna (Lundberg, 2017, muntligen).

En oro bland de boende i området var att projektet endast var tillfälligt, över en säsong, och frågor uppkom om vad som skulle hända sen. Christel försökte blåsa liv i detta engagemang genom att uppmuntra medborgarna till att själva göra något när säsongen var över (Lundberg, 2017, muntligen).

Rosens röda matta 2017, Foto: Maja Olofsson

Rosens Röda Matta – Malmö

Initierat av: Malmö stads gatukontor

Bekostat av: Bidrag från Eus regionala utvecklingsfond och Delegationen för Hållbara städer

Total kostnad: Uppgift saknas

Vilken typ av dialog: Workshops, gruppintervjuer och tactical urbanism

Längd på projekt: Tre år mellan 2010 och 2013

Vilka medverkade: Tretton tjejer i åldern 16–19 samt cirka 100 mellan- och högstadietjejer

Rosengårdsstråket är ett gång- och cykelstråk som går mellan Malmös centrala delar och området Rosengård. På stråket finns idag en aktivitetsyta bestående av dansgolv, stora sitttor, klättervägg, inbyggd musikanläggning och en scen. Platsen som heter Rosens röda matta är designad för och med ett gäng tjejer i området (Björnson, 2015, s. 132).

Bakgrund

Malmö stad startades år 2010 ett projekt med syfte att sammanbinda Rosengård och centrum, lika mycket det mentala avståndet som den fysiska gång- och cykelvägen. Nya mötesplatser skulle utvecklas och göra vägen mer intressant. Med hjälp av dialogprocesser där de boende fick komma med sina synpunkter på vad som behövde förändras i den offentliga miljön, valdes tre förslag på nya mötesplatser ut. En av dessa platser var en parkeringsplats som skulle bli en ny aktivitetsyta (Björnson, 2015, s. 124).

De första skisserna av den tilltänkta aktivitetssytan bestod av kombinerade sportplaner och skateramp, klättring och graffittivägg vilket skapade en diskussion på kontoret om målgrupp, för vem platser planeras. Malmö stad slog då fast att platsen skulle utformas med ett tydligt jämställdhetsperspektiv med unga tjejer i fokus (Björnson, 2015, s. 125).

Malmö stad intervjuade skolungdomar i området vilket visade på att killar och tjejers favoritplatser skilde sig åt markant. Till skillnad från killarnas favoritplatser som ofta låg i närområdet, exempelvis på gården, i centrum eller i trappuppgången så låg tjejernas antingen i hemmet, hos en bästa kompis, eller på andra sidan staden. Männens dominerade stadsrummet och tjejerna verkade inte bekväma att använda sig av den offentliga miljön i närområdet. Med detta som bakgrund valdes målgruppen för den nya aktivitetssytan till unga tjejer i åldern 16–24 år (Björnson, 2015, s. 125).

Arbetsmetod/Genomförande

För att ta reda på vad som lockar unga tjejer till en plats så involverades tjejer i processen. Workshops och gruppintervjuer genomfördes på exempelvis mellan- och högstadieskolor i området. Ungefär 100 tjejer deltog och svarade på frågor om vilka deras favoritplatser var, vilka platser de tyckte fungerade bra, var de kände sig trygga och vad som lockade dem till en plats utomhus. Även landskapsarkitekter och andra tjänstepersoner medverkade i dessa workshops. Idéerna som inkom visade på att många av tjejerna önskade fysiska aktiviteter som inte var av vedertagen idrottslig karaktär, exempelvis dans, musik och scenshow. Det var det som senare fick styra utformningen av aktivitetssytan (Björnson, 2015, s. 126).

Malmö stad anställde även tretton tjejer i åldrarna 16–19 år, från olika platser i stadsdelen, som under en fyraveckorsperiod en sommar praktiskt arbetade med utformningen av platsen, tillsammans med landskapsarkitekter och planerare från gatukontoret. Tjejerna delades in i grupper och de första veckorna arbetade de med den fysiska platsens utformning. De testade att iscensätta olika beteenden på platsen och placerade ut funktioner på plats. Även modeller och kartor användes för att skissa upp olika förslag på en ny gestaltning. Gruppen arrangerade även ett event på platsen, som ett fullskaletest av den framtida ytans funktion. Fokus var dans och kultur vilket lockade 400 personer till platsen. Dagen blev både som ett test av de designidéer som framtagits, men också som en skyltning för allmänheten för vad som skulle komma. Frågor som hur musik fungerade på platsen, hur grannar påverkades och var publik mest naturligt samlades kunde testas, och eventet dokumenterades genom film, foto och skriftliga kommentarer från besökare (Björnson, 2015, s. 126–127).

För att behålla ett engagemang kring platsen fram till att den stod klar 2013 så genomfördes event även nästkommande sommar och nya ungdomar anställdes. Även föreningar i området medverkade kring platsen och testade olika aktiviteter vilket gjorde att platsen så smått började användas och förankrades trots att den fortfarande var en parkeringsplats (Björnson, 2015, s. 127). Rosens röda matta som platsen genom en namntävling döptes till invigdes år 2013 och är istället för de traditionella bollplanerna en plats för dans (a.a. s. 128, 132).

Reflektion

Björnson menar att en diskussion som försiggick på Malmö gatukontor parallellt med projektet var hur de som tjänstpersoner skulle kunna bli bättre på delaktighetsprocesser och även ta vara på det engagemang som uppstås. Tanken med Rosens röda matta var att nå ett verkligt inflytande och inte bara rådfråga målgruppen någon enstaka gång (Björnson, 2015, s. 128). Gatukontoret skapade ett verktyg för att tydliggöra när och vilka metoder som kan användas i olika stadsbyggnadsprojekt. Med hjälp av verktyget gick det att se var ett projekt befann sig och därmed anpassa metoden därefter. Exempelvis krävde Rosens röda matta som skulle byggas inom tre år andra metoder än en översiktsplan som ska ut på samråd. Björnson anser att som kommunal initiativtagare bör frågor såsom varför en målgrupp ska vilja engagera sig och vad som ska uppnås med dialogprocessen ställas. För att nå nya målgrupper behöver nya metoder utvecklas. Följande menar Björnson är förutsättningar som gynnar ett lokalt engagemang: om en plats riktar sig till en tydlig målgrupp, har en relativt kort planeringsprocess och en säkrad finansiering (a.a. s. 130).

DISKUSSION

De fyra referensplatser som undersökts i arbetet har visat på likheter i arbetsprocessen även då projekten har initierats från olika håll. Initiativen till Park fiction samt Kolonilotten på S:t Knut startade båda två ur en protest mot exploatering av grönytor. Detta till skillnad från Vesterbro ungdomsgård och Rosens röda matta där initiativen kom ovanifrån och syftade till att skapa en plats förankrad med hjälp av delaktighet.

I både Park Fiction och Kolonilotten på S:t Knut har konstnärliga metoder varit ledande även om utgångspunkten i projekten har skiljt sig åt. Kolonilottprojektet var ett konstprojekt som experimenterade och ifrågasatte vem som har tillgång till den offentliga miljön, medan Park Fiction var ett projekt skapat ur en protest från medborgarna där konstnärliga metoder och konstnärers inflytande användes som verktyg i processen. Precis som Boverket anser att konstnärer kan fungera som en bro mellan medborgare och planerare och gynna de som vanligtvis inte kommer till tals (Boverket, 2016a) menar Lundberg att konstnärliga metoder användes i kolonilottprojektet för att stärka kolonisternas röst (Lundberg, 2017, muntligen).

Enligt Lydon och Garcias beskrivning av tactical urbanism så tolkar jag det som att alla fyra referensplatser skulle kunna vara olika varianter av metoden. Kolonilottprojektet utgör en blandning av under- och ovanifrånperspektiv med en tillfällig förändring på en plats. Medan man i Park fiction snarare använt ett underifrånperspektiv för att kringgå traditionella planeringsprocesser. Rosens röda matta samt Vesterbro Ungdomsgård visar båda på fas 0, ett ovanifrånperspektiv med tillfälliga förändringar på plats för att utvärdera innan en permanent förändring av ytan görs. Rosens röda matta och Ungdomsgården Vesterbro har fler saker gemensamt. De har båda arbetat med en tydlig målgrupp som utgångspunkt och därför arbetat uppsökande. I Vesterbros fall med ungdomar mellan tio och arton år och i Rosens röda matta med tjejer mellan sexton och nitton. Detta till skillnad från Park Fiction och Kolonilotten som har tagit tillvara på det engagemang som uppstått på plats. Enligt Pilehchian så behövdes nya metoder skapas i Vesterbroprojektet då målgruppen med särskilt de yngre ungdomarna snabbt tappade intresset. De besökte fritidsgården på sin fritid och hade inte alltid i sitt intresse att delta i planeringsprocessen (2017, muntligen). Kolonilottprojektet och Park fiction kunde istället nöja sig med de som dök upp på plats då de inte behövde förhålla sig till en specifik målgrupp. Det krävs antagligen i alla delaktighetsprocesser en förmåga att hitta spännande metoder som intresserar deltagarna och får de engagerade. I riktade processer krävs möjligen ett mer noggrant urval och precis som Björnson menar är det viktigt att tänka ut innan varför medborgarna ska engagera sig och vad man vill få ut från det (2015, s. 130).

Flera källor pekar på vikten av att utveckla metoder för deltagande. Khakee anser att nya former för medborgardeltagande än de som vanligtvis förekommer i den representativa demokratin är önskvärda (2006, s. 11), precis som SKL och Brody, Godschalk och Burby anser att nya former behöver lyftas och utvecklas (2009 s. 5; 2003, s. 260). Även Björnson menar att nya metoder behövs för att nå målgrupper som vanligtvis inte kommer till tals i

delaktighetsprocesser (2015, s. 130). Det är möjligt att fler metoder skulle behövas och underlätta samt öka deltagandet i delaktighetsprocesser men jag undrar om inte tiden är det största hindret. Att ta sig tid att arbeta uppsökande kring de som annars inte är representerade i delaktighetsprocesser samt använda sig av metoder som inte alltid är de mest tidseffektiva. Brody, Godschalk och Burby menar att användning av metoder där medborgarna interagerar med varandra ger ett större antal deltagare (2003, s. 259). De fyra referensplatserna visar alla på en kreativitet i de metoder som använts för delaktighet. En gemensam nämnare är att de alla på olika sätt har arbetat med workshop som metod. Spel, odling, modellbygge och evenemang är några exempel på hur det har gett uttryck. Det verkar som att metoderna finns men att det saknas undersökningar och utvärderingar för vad som fungerar för att attrahera olika grupper till delaktighet.

Det är svårt att placera referensplatserna i såväl Arnsteins steg som SKL:s trappa. En av anledningarna som Arnstein belyser är att stegen är en förenkling av medborgardeltagande. I verkligheten finns inte enbart åtta nivåer av delaktighet, utan det finns kanske snarare 150 olika stegpinnar, med olika skarpa avgränsningar (Arnstein, 1969, s. 217). Enligt Arnsteins steg är det dessutom eftersträfvansvärt att nå de högre stegpinnarna, medan trappstegen i SKL:s trappa kan förekomma vid sidan av varandra utan inbördes ordning (Castell, 2013, s. 39).

Jag tolkar det delvis som att alla fyra referensplatserna kan placeras på stegpinnen *partnership* i Arnsteins modell, där medborgare och makthavare delar på planerings- och beslutsansvar. I Rosens röda matta verkar så vara fallet fram till att slutdesignen bestäms, som jag inte kan utläsa att de deltagande ungdomarna kunnat påverka. Även Park Fiction skulle kunna ses som ett *partnership*, som Arnstein beskriver ofta kan grunda sig i att makten tas av medborgarna snarare än delges från staden (1969, s. 222). Möjligen visar Park fiction på ett mellanting mellan *partnership* och steget över, *delegated power*, som Arnstein förklarar som en förhandling mellan medborgare och stad som kan resultera i att medborgarna ges makt över ett plan- eller programförslag (ibid). Inte heller här har medborgarna slutordet i den faktiska platsens design även om det är de som ligger bakom förslaget. Det är till slut ändå staden som bestämmer vilka av idéerna som realiserar.

Projektet med Kolonilotten på Sankt Knut initierades av två medborgare, konstnären Christel Lundberg och landskapsarkitekten Sabina Jallow. Till en början kan det alltså ses som startat ur ett underifrånperspektiv, där det förekommer ett *partnership* mellan staden och Lundberg och Jallow. Väl på plats fungerade snarare Lundberg och Jallow som koordinatörer och antog därmed ett ovanifrånperspektiv i förhållande till medborgarna på plats. De använde workshopsmetoder som exempelvis byggande och odlande för att skapa en delaktighet på platsen, även om deltagarna inte direkt gavs något större spelrum att påverka projektets utformning. En plan för vad som skulle byggas, på vilken plats och under vilken period var sedan tidigare uppgjord av staden och initiativtagarna i en process som deltagarna helt saknat insyn i. Lundberg nämner däremot att hon försökte uppmana medborgarna att starta egna initiativ i framtiden (Lundberg, 2017, muntligen). Även kolonilottprojektet är därmed svårt att

placera på Arnsteins steg beroende på vilken del av processen som studeras. Relationen och maktförhållandet mellan initiativtagare-stad, initiativtagare-medborgare och medborgare-stad skiljer sig avsevärt.

Vesterbro Ungdomsgård är den enda referensplatsen där *partnership* verkar stämma in helt. Medborgarna, i det fallet ungdomar från ungdomsgården, samt makthavarna från designkontoret Arki_lab, delade på planerings- och beslutsansvaret. Röstningar av förslag genomfördes under hela processen där alla deltagare hade möjlighet att påverka utgången.

Avslutande reflektion

Även om jag inte kan avgöra hur valet av metod för delaktighet påverkar platsen så tror jag precis som Pilehchian från Arki_lab att det som påverkar är att det finns en metod där deltagarna kan utveckla och sätta ord på sina tankar och idéer. I alla de undersökta referensplatserna har nivån av delaktighet varit hög och det har funnits kreativa metoder för delaktighet. Det är svårt att förutsäga hur en plats sett ut om en annan metod använts. Beroende på hur snäv utgångspunkt projekten har kan metoden antagligen göra större eller mindre skillnad. I exempelvis Vesterbro ungdomsgård, där utgångsläget var brett och öppet till skillnad från Kolonin på Sankt Knut, hade antagligen användandet av andra metoder gett större skillnad för resultatet.

Tankesättet som sätts igång när medborgarna får vara med och planera tror jag möjliggör att även framtida dialoger får ta plats. Som i exemplet med Vesterbro ungdomsgård där öppna oprogrammerade ytor, så kallade blank spaces, planerades in för att även nästa generation ungdomar skulle ha möjlighet att påverka sin utemiljö. Detsamma kan gälla för tactical urbanism och de tillfälliga installationer som planeras. De möjliggör att inte alltid planera för permanenta lösningar utan skapar en flexibilitet i stadsplaneringen. Ut över det kan även planerares användande av tactical urbanism ses som ett närmande av de initiativ som initieras av medborgarna själva, snabba förändringar som utmanar den traditionella planeringsprocessen.

I samtliga studerade referensplatser har det funnits resursstarka initiativtagare med ett stort kulturellt eller socialt kapital och med en eventuell vana av den politiska arenan. Utan dessa resursstarka individer hade kanske projekten inte lyckats genomföras. Hade andra referensplatser undersökts hade resultatet eventuellt sett annorlunda ut. I de två referensplatser där jag utöver studerande av tillgängligt material samt platsbesök även har intervjuat initiativtagaren eller koordinatören till projektet, det vill säga, Kolonilotten på Sankt Knut samt Vesterbro ungdomsgård, så har jag fått en större insyn i projekten och planeringsprocessen. Samtidigt har jag i dessa fall antagligen även fått en mer färgad syn från de intervjuade, vilket jag har försökt vara medveten om. För vidare studier hade det varit intressant att studera fler projekt initierade av medborgare och se vilka metoder och utgångspunkter som finns representerade. Det hade även varit intressant att undersöka och utvärdera de metoder som idag används vid delaktighetsprocesser för att se vilka metoder som attraherar deltagare och öppnar upp för dialog.

REFERENSER

Andersen, I-E. Jaeger, B (1999). Danish participatory models, Scenario workshops and consensus conferences. *Science and Public Policy*. 26:5, ss. 331-340.

Arki_lab (2016). *Designing cities with people*. Köpenhamn: Arki_books.

Arnstein, S (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*. 35:4, ss. 216–224. Tillgänglig: <http://dx.doi.org/10.1080/01944366908977225> [2017-03-30].

Björnson, M (2015). Stadsplanering på tjevers villkor. I: Lindholm, T. Oliveira e Costa, S. Wiberg, S. (red.) *Medborgardialog - demokrati eller dekoration?* Stockholm: Arkus, ss.123–133.

Boverket (2015). *Samråd om detaljplan vid ett standardförfarande*. Tillgänglig: <http://www.boverket.se/sv/pblkunskapsbanken/planering/detaljplan/detaljplanprocessen/standardforfarande/samrad/> [2017-05-08].

Boverket (2016a). *Cultural planning och konst som redskap*. Tillgänglig: (<http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/kommunal-planering/medborgardialog1/metoder-och-kanaler/cultural-planning-och-konst-som-redskap/>) [2017-05-01].

Boverket (2016b). *Enkäter och Intervjuer*. Tillgänglig: <http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/kommunalplanering/medborgardialog1/metoder-och-kanaler/enkater-och-intervjuer/>) [2017-05-10].

Boverket (2017a). *En dialog som går utöver samråd enligt PBL*. Tillgänglig: <http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/kommunal-planering/medborgardialog1/vad-ar-medborgardialog/en-dialog-som-gar-utover-samrad-enligt-pbl/> [2017-03-31].

Boverket (2017b). *Delaktighetstrappan beskriver grad av inflytande*. Tillgänglig: <http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/kommunal-planering/medborgardialog1/vad-ar-medborgardialog/delaktighetstrappan-beskriver-grad-av-inflytande/> [2017-04-11].

Brody, S D. Godschalk, D R. Burby, R J (2003). Mandating Citizen Participation in Plan Making: Six Strategic Planning Choices. *Journal of the American Planning Association*. 69:3, ss. 245-264. Tillgänglig: <http://dx.doi.org/10.1080/01944360308978018> [2017-05-08].

Bryman, A (2008). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Castell, P (2013). Stegen och trappan – olika syn på deltagande. *Framtiden är redan här: Hur invånare kan bli medskapare i stadens utveckling*. Göteborg: Chalmers Tekniska högskola, ss. 36–40. Tillgänglig: <http://www.mellanplats.se/wp->

content/uploads/2013/06/FramtidenMellanplats2013smallest1.pdf [2017-04-19].

Dialogguiden (2016). *Framtidsverkstäder*. Tillgänglig:
<http://www.dialogguiden.se/article/show/412> [2017-10-11].

Flyvbjerg, B (2006). Five misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*. 12:2, ss. 219–245. DOI: 10.1177/1077800405284363.

Gillberg, J (2016). Vem är musen som öppnat butik på Bergsgatan? *Sydsvenskan*, 6 oktober. Tillgänglig: <http://www.sydsvenskan.se/2016-12-08/vem-ar-musen-som-oppnat-butik-pa-bergsgatan> [2017-05-22].

Huddinge kommun (2012). *Handbok i delaktighet - Från ord till handling*. Tillgänglig:
<https://www.huddinge.se/globalassets/organisation-och-styrning/sa-arbetar-vi-med/hallbar-utveckling/handbok-delaktighet.pdf> [2017-05-10].

Håkansson, M (2013). *Att verka tillsammans – erfarenheter från gestaltning av offentliga miljöer* (Rapport). Stockholm: Kungliga tekniska högskolan. Tillgänglig:
http://www.statenskonstrad.se/wp-content/uploads/2014/03/att-verka-tillsammans_hakansson_2013.pdf [2017-05-17].

Irvin, R A. Stansbury, J (2004). Citizen Participation in Decision Making: Is It Worth the Efforts. *Public Administration Review*. 64:1, ss. 55–65. Tillgänglig:
<https://www.cornellcollege.edu/politics/IrvinParticip.pdf> [2017-05-01].

Jadelius, L (2013). Medborgerlighet och medborgarinitiativ. *Framtiden är redan här: Hur invånare kan bli medskapare i stadens utveckling*. Göteborg: Chalmers Tekniska högskola, ss. 14–17. Tillgänglig:
<http://www.mellanplats.se/wpcontent/uploads/2013/06/FramtidenMellanplats2013smallest1.pdf> [2017-04-11].

Johansson, M. Khakee, A (2008). *Etik i Stadsplanering*. Lund: Studentlitteratur AB.

Khakee, A (2006). Medborgardeltagande i samhällsplaneringen. I: Gösta Blücher, Göran Graninger. (red.) *Planering med nya förutsättningar: Ny lagstiftning, nya värderingar*. Linköping: Stiftelsen Vadstena forum för samhällsbyggande, ss. 11–22. Tillgänglig:
<http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:354952/FULLTEXT01.pdf> [2017-03-30].

Lindholm, T (2015). Medborgardialog - ett sätt att bygga socialt kapital? I: Lindholm, T. Oliveira e Costa, S. Wiberg, S. (red.) *Medborgardialog - demokrati eller dekoration?* Stockholm: Arkus, ss. 181–197.

Lundberg, Christel. Personlig intervju [2017-04-20].

- Lydon, M. Garcia, A (2015). *Tactical Urbanism: Short-term Action for Long-term Change*. Washington, DC: Island Press.
- Malmö stad. *Vad är malmöinitiativet?* Tillgänglig: <http://malmo.se/Kommun--politik/Var-med-och-paverka/Malmoinitiativet.html> [2017-05-22].
- Merriam, S (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Pfeifer, L (2013). *The Planner's Guide to Tactical Urbanism*. Tillgänglig: <https://reginaurbanecology.files.wordpress.com/2013/10/tuguide1.pdf> [2017-03-30].
- Pilehchian, Yalda. Personlig intervju [2017-05-09].
- Riksantikvarieämbetet (2016). *Europeiska Landskapskonventionen*. Tillgänglig: <http://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/vart-internationella-arbete/euoparadet/europeiska-landskapskonventionen/> [2017-03-31].
- Rühse, V (2014). Park Fiction – A Participatory Artistic Park Project. *North Street Review*. 17, ss. 35-46.
- Sanoff, H (2000). *Community Methods in Design and Planning*. John Wiley & Sons.
- Schäfer, C (2004). The City is unwritten – Urban experiences and thoughts seen through Park Fiction. *Making Their Own Plans*. ss. 39-51. Tillgänglig: <http://www.inthefield.info/unwritten.pdf> [2017-05-10].
- Slocum, N. (2003). *Participatory Methods Toolkit: A Practitioner's Manual*. Belgium: King Baudouin Foundation and the Flemish Institute for Science and Technology Assessment. Tillgänglig: http://archive.unu.edu/hq/library/Collection/PDF_files/CRIS/PMT.pdf [2017-05-11].
- Statens konstråd a. *Statens konstråd*. Tillgänglig: <http://www.statenskonstrad.se/om-oss/statens-konstrad> [2017-05-17].
- Statens konstråd b. *H+ i Helsingborg – Gestaltning i planskede*. Tillgänglig: <http://www.statenskonstrad.se/konst/loft-lift> [2017-05-17].
- Stenberg, J (2013). Medborgarens roll i planering – globalt och lokalt perspektiv. *Framtiden är redan här: Hur invånare kan bli medskapare i stadens utveckling*. Göteborg: Chalmers Tekniska högskola, ss. 22–26. Tillgänglig: <http://www.mellanplats.se/wp-content/uploads/2013/06/FramtidenMellanplats2013smallest1.pdf> [2017-04-11].
- Sveriges kommuner och Landsting (2013). *Medborgardialog som del i styrprocess*. Stockholm: Sveriges kommuner och Landsting. Tillgänglig: <http://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7164-929-4.pdf> [2017-03-30].

Sveriges kommuner och Landsting (2009). *11 tankar om medborgardialog i styrning*. Stockholm: Sveriges kommuner och Landsting. Tillgänglig: <http://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7164-427-5.pdf?issuusl=ignore> [2017-04-03].

Terräng (2014). *Koloniträdgården på Sankt Knuts torg, 2003*. Tillgänglig: <http://www.terrang.nu/projects/kolonitradgarden-pa-st-knuts-torg/> [2017-04-18].

Van Asselt, M. Mellors, J. Rijkens-Klomp, N. Greeuw, S. Molendijk, K. Jelle Beers, P. van Notten, P (2001). *Building Blocks for Participation in Integrated Assessment - A review of participatory methods* (Rapport I01-E003). Nederländerna: International Centre for Integrative Studies (ICIS). Tillgänglig: <https://www.ircwash.org/sites/default/files/152-01BU-17379.pdf> [2017-05-18].